

— ASKER

PINAR ÖĞÜNÇ

DOĞMAYANLAR

HRANT DINK VAKFI
HRANT DINK FOUNDATION
ՀՐԱՆԴ ԾԻՆԷ ՀԻՄՆԱՐԿ

ASKER DOĞMAYANLAR

ASKER DOĞMAYANLAR

Pınar Ögünç

Dizi Kitap Tasarımı

Kerem Yaman, BEK

Tasarım Danışmanlığı

BEK Tasarım ve Danışmanlık

Hrant Dink Vakfı Yayınları

Halaskargazi Cad. Sebat Apt.

No 74/1 Osmanbey, Şişli

34371 İstanbul

T: 0212 240 33 65

F: 0212 240 33 94

info@hrantdink.org

www.hrantdink.org

Baskı

Mas Matbaacılık San. ve Tic. A.Ş.

Hamidiye Mah. Soğuksu Cad. No: 3

34408 Kağıthane / İstanbul

T: (212) 294 1000

Sertifika No: 12055

İstanbul, Mayıs 2013

ISBN 978-605-86570-4-5

© Hrant Dink Vakfı Yayınları

PINAR ÖĞÜNÇ

1975'te İstanbul'da doğdu. İstanbul Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümünden mezun. 1997'de gazeteciliğe başladı; çeşitli gazete ve dergilerde çalıştı. 2006'dan beri Radikal gazetesinde editörlük ve köşe yazarlığı yapıyor. *Küresel Ekonomide Yeni Kölelik* (Çitlembik, 2002), *Ben Yabancı Değilim* (Çitlembik, 2004), *Bono'nun Odasında* (Merkez Kitaplar, 2006) adlı kitapları Türkçe'ye çevirdi. *Jet Rejisör* (Roll, 2006), *İnce İş* (İletişim, 2009) adlı kitapları yazdı. Türkiye Gazeteciler Cemiyeti tarafından 2008 En İyi Röportaj Ödülü'ne layık bulundu.

- ASKER
DOĞMAYANLAR
PINAR ÖGÜNC

HRANT DİNK VAKFI

Hrant Dink'in, 19 Ocak 2007'de, gazetesini Agos'un önünde öldürülmesinden sonra, benzer acıların yeniden yaşanmaması için; onun daha adil ve özgür bir dünyaya yönelik hayallerini, dilini ve yüreğini yaşatmak amacıyla kuruldu. Etnik, dini, kültürel ve cinsel tüm farklılıklarıyla herkes için demokrasi ve insan hakları talebi, Vakfın temel ilkesidir.

Vakıf, ifade özgürlüğünün alabildiğine kullanıldığı, tüm farklılıkların teşvik edilip yaşandığı, yaşatıldığı ve çoğaltıldığı, geçmişe ve günümüze bakışımızda vicdanın ağır bastığı bir Türkiye ve dünya için çalışır. Hrant Dink Vakfı olarak 'uğruna yaşanası davamız', diyalog, barış, empati kültürünün hâkim olduğu bir gelecektir.

Onların itaatsizliği, bizim itaatimiz

AYŞE GÜL ALTINAY

007

“E, o zaman kimse gitmez ki askere”

PINAR ÖĞÜNÇ

012

Lüzumlu Bilgiler

200

Vicdani Reddini Açıklayanlar

204

Dizin

208

Tayfun Gönül

026

Vedat Zencir

034

Yuri

048

Mehmet Tarhan

060

İnci Ağlagül

076

Halil Savda

088

Ferda Ülker

104

Enver Aydemir

114

İnan Mayıs Aru

128

İnan Suver

138

Muhammed Serdar Delice

150

İlyada Erkuş

162

Hayri Kamalak

174

Kemal Acar

184

Merve Arkun

190

Onların itaatsizliği, bizim itaatimiz

AYŞE GÜL ALTINAY

19 Ocak 2007... Coşkun Üsterci ve Özgür Heval Çınar'la Beyođlu'nda çok sevdiğim bir mekânda toplantı halindeyiz. Heyecanlıyız, umutluyuz, biraz da kaygılı. Bir hafta sonra Türkiye tarihinin ilk uluslararası vicdani ret sempozyumunu düzenliyoruz. Gerçi vicdani retçilerin uluslararası aktivistlerle bir araya geldikleri toplantılar yapılmış 1990'larda, ama ilk defa sosybilimcilerden hukukçulara, tarihçilerden gazetecilere çok sayıda tanınmış isim "vicdani ret" tartışmak üzere bir araya geliyor.¹ Bu kadar cesur yürek herhangi bir engelleme olmadan yan yana gelebilecek mi? İlgi olacak mı? Basın toplantıyı "görecek" mi? Salon dolacak mı? ... gibi irili ufaklı çokça soru var masada. Ve tüm soruları buharlaştıran o telefon geliyor. Kimimiz ağlama krizleriyle, kimimiz donup kalarak hayatımızın en acı kırılmalarından birini yaşıyoruz. Derin bir boşluk... Kendimizi Agos'un önünde buluyoruz. Hrant'ın yanında. Tabii çok geç. Oysa o en zor zamanlarında tüm acı çekmişlerin, horlanmışların, adaletsizliğe uğramışların yanına yetişmiş. Vicdani retçiler de bu dostluktan, dayanışmadan nasiplerini almışlar. Pınar Öğünç'ün söyleşisinden öğreniyoruz ki İnci Ağlagül kendini ararken Hrant'ı bulmuş, mesela ve ondan aldığı 'Silahlar'ın Bahçeleri' hediyesiyle antimilitarist, feminist bir Osmanlı Ermenisiyle, Zabel Yesayan'la tanışmış.

İstanbul'daki ilk uluslararası vicdani ret sempozyumunda buluşamayan Hrant Dink ve vicdani retçiler, 2010'da Hrant Dink Ödülü'yle bir araya geldiler. Bu ödülün hepimize bu kitapla ulaşan güzel hediyesi ise vicdani retçilerin hayat hikâyelerini ve mücadelelerini okuma fırsatı oluyor. Üstelik de gazeteciliğe hakkını vererek en zor soruları gün be gün cesurca sormaya devam eden, Hrant'ın deyimiyle "suskunluğa mahkûm edilmiş" vicdana her yazısıyla farklı bir pencereden ses veren Pınar Öğünç'ün güçlü gözlem gücü ve kaleminden... Hrant Dink ve vicdani retçilerin birlikteliğinin bize tuttuğu zor aynada karmaşık gibi, kördüğüm gibi, çözülemez gibi görünen pek çok mesele öyle net ki. En net olan da şu belki: Bir insanın kendi vicdanının sesini takip etmesi dünyanın en radikal, en riskli, en çok cesaret isteyen eylemlerinden biri olabilir. Aynı zamanda da en özgürleştirici... Peki özgürleşmek neden bu kadar zor?

Tolstoy, bundan 100 yıl kadar önce 1905'de şöyle yazmış: "Avrupa'daki iktidar odakları zorunlu askerlik hizmetini hiç itirazsız kabul ettiler; oysa ki kölelikte bu, hem de eski

¹ Özgür Heval Çınar ve Coşkun Üsterci, *Çarklardaki Kum: Vicdani Ret – Düşünsel Kaynaklar ve Deneyimler*,

dönemlerdeki kölelik koşullarıyla kıyas kabul etmez bir yozlaşma ve irade kaybı söz konusuydu.” (Tolstoy 1990 [1905], 41).

Fransız Devrimi'yle ortaya çıkan, Prusya'nın geliştirerek “mükemmelleştirdiği” zorunlu askerlik hizmeti, 19. yüzyılda “millileşen” devletlerin kurucu bir unsuru haline geldi. Bir devletin askerleri artık yalnızca ücret karşılığı savaşan paralı askerlerden ibaret olmayacaktı. Askerlik hizmetinin vatandaşlığın temeli haline getirilmesiyle birlikte devletler vatandaşlarının en azından erkek yarısının bedeni, ruhu ve aklı üzerinde denetim kurabilecekti. Askeri seferberliği ucuza getiren ve potansiyel asker sayısını katlayarak artıran bu etkili yöntem 20. yüzyılın insanlık tarihinin en kanlı yüzyılı olmasını, insanların kitleler halinde öldüğü (ve öldürdüğü) I. ve II. Dünya Savaşı felaketlerini mümkün kılacaktı.

Tolstoy'dan alıntılıdığım (bana da sevgili Taha Parla'nın hediyesi olan) sözleri okuduğunuzda sizin tepkiniz ne oldu bilmiyorum ama ben ilk okuduğumda çok şaşırılmışım. Askerlik hizmetinin en kötü kölelik biçimi olarak nitelenmesi bugün için bile hayli radikaldi; Tolstoy bundan 100 yıl önce nasıl böyle net, güçlü ve çekincesiz ifade edebilmişti bu görüşü? Sonra fark ettim ki sorun Tolstoy'da değil, benim tarihe ve tarihsel değişime dair varsayımlarımda... 20. yüzyılın sonuyla 21. yüzyılın başını yaşayan eleştirel (!) düşünürler olarak bizlerin askerlik hizmeti ve militarizme dair görüşlerinin, önceki yüzyıldaki düşünürlerden çok daha radikal olduğunu varsayıyordum. Militarizm üzerine okudukça, bu varsayım daha da sorunlu bir hal aldı. Geçtiğimiz yüzyılda milliyetçilik ve militarizm birbirini besleyerek öyle bir düşünsel ve siyasal ortam yaratmışlardı ki, Tolstoy'un askerlik hizmetine dair sözleri gün geçtikçe daha da radikalleşmişti. Zaman içinde, zorunlu bir sistemin parçası olarak veya “gönüllü” olarak askerlik hizmeti yapmak, en değerli vatandaşlık faaliyeti olagelmmişti.

20. yüzyıl savaş ve yıkımlarla dolu bir yüzyıldı. Aynı zamanda, yaşam tarzımızı, düşünce biçimimizi, siyaset araçlarımızı derinden şekillendiren militarist milliyetçiliklerin yüzyılıydı. Milliyetçilik ve militarizm birbirini besleyerek öyle bir durum yarattı ki Tolstoy'un askerlik hizmetine dair sözlerini hatırlamamız da, onların kıymetini bilmemiz de zaman içinde güçleşti. Tarihçi Alfred Vagts'a göre: “Eğer bir millete mensup herkes asker yapılacaksa, bu kişilerin barış zamanında askeri ruhla doldurulmaları gerekir.”² Ulus-devletler askeri ruha sahip vatandaşlar yaratmak için başlangıçta iki temel araca başvurdular: Zorunlu askerlik hizmeti ve zorunlu eğitim. Bunlar devletin vatandaşlarıyla doğrudan ilişki kurduğu kurumlardı ve ulus-devletin oluşumunun ilk yıllarında (ve özellikle de savaş zamanında) bu iki kurum birbirinin aynasında şekilleniyordu. Askerlik bir okul – Eugen Weber'in deyişiyle “vatan okulu”³ – olarak görülüyordu, okullara da askerileştirme ve millileştirme rolü verilmişti. I. Dünya Savaşı sırasında ve savaş sonrasında ABD'de ve Britanya'da eğitim ve militarizm üzerine ateşli tartışmalar yaşandı. Örneğin Cumhuriyet'in ilk yıllarında

2 Alfred Vagts, A History of Militarism: Civilian and Military, Meridian Books, Inc, 1959 [1937].

3 Eugen Weber, Peasants Into Frenchmen: The Modernization Of Rural France, 1870-1914, Stanford: Stanford University Press, 1976.

Türkiye'ye de davet edilen eğitimci ve filozof John Dewey, okullardaki askeri eğitime karşı çıkıyordu: “Okullarda askeri eğitim verilmesi, bunun beden eğitimi olduğu gerekçesiyle savunulamaz... Bunun esas amacı militarizme ve savaşa yatkın bir ruh hali yaratmaktır. Artık savaşın yasadışı olduğu konusunda tüm uluslar hemfikir olduğuna göre, gençler arasında savaş lehinde duygusal bir yatkınlık yaratmanın suç olduğu da kabul edilmelidir.”⁴

Aynı dönemlerde Britanya'daki duruma bakan John Langdon Davies, 'Militarism in Education: A Contribution to Educational Reconstruction' (Eğitimde Militarizm: Eğitimin Yeniden Yapılandırılmasına Bir Katkı) isimli kitabında, okulların zorunlu askerlik hizmetinin ön aşaması olarak şekillendirildiğini öne sürüyor, kamuoyunu “endüstriyel ve askeri alanda zorunlu hizmetin sinsice geliştirilmesine karşı uyanık” olmaya çağırıyor ve “savaş için eğitmeyi ve güç doktrinini kafalara sokmayı bırakmak gerek” diyordu.⁵

O halde kendimize soralım: Bir yüzyıl sonra durum farklı mı? Eğer değilse, bizler bunun karşısında ne yapıyoruz? Yoksa egemen olanlar kadar muhalif siyasi mücadelelerimiz de, ilk ve orta öğrenim ders kitapları kadar sosyal bilimlerimiz de militarizmin günlük hayata yansımalarının normalleştirilmesi ve görünmez kılınmasına ortak mı oldular, oluyorlar?

Geçtiğimiz yıllarda Türkiye'de militarizm üzerine çalışma yaparken, eğitimin askerleşmesi bağlamında ele aldığım temel örneklerden biri liselerdeki Milli Güvenlik dersleriydi.⁶ 1990'lı yılların sonunda bu ders üzerine etnografik bir araştırma yaparken, mülakat yaptığım pek çok kişi bu ilgimi şaşkınlıkla karşıladı. Onlara göre, “öğrenciler için hiçbir anlam taşımayan, kolay geçilen bir ders” olan Milli Güvenlik dersinin ciddiye alınacak bir yanı yoktu. Dersin üzerimizde herhangi bir etkisinin olduğunu düşünmek ise “saçma”ydı. Öğrenciler zaten bu derste “dalga geçiyorlardı.” “Kimse dersi ciddiye almıyor, siz niye alıyorsunuz ki?” çokça duyduğum bir yorumdu. Bir süre sonra bu yorumun kendisinin, Türkiye'de militarizmin yaygınlığının ve derinliğinin en açık ifadelerinden biri olduğu sonucuna vardım. Bütün lise öğrencileri en az bir yıl hiçbir pedagojik donanımı olmayan askeri bir görevli tarafından, askeri konularda eğitiliyordu ve öğrenciler (ve mezunlar) bunu dalga geçilecek bir durum olarak görüyordu. Sivil okullarda askerin varlığı o kadar normalleşmişti ki ciddiye bile alınmıyordu.

Geçen yıldan beri öğretim yılına 1926'dan bu yana ilk defa Milli Güvenlik Bilgisi (veya eski adlarıyla) dersi olmadan başlıyoruz. İlk defa öğretmenlerin hepsi “sivil” kıyafetli

4 John Dewey, “On Military Training in Schools”, *John Dewey: The Later Works, 1925-1953* içinde, ed. Jo Ann Boydston, Carbondale: Southern Illinois University Press, 1990, s.124.

5 John Langdon-Davies, *Militarism in Education: A Contribution to Educational Reconstruction*, Londra: The Swarthmore Press, 1919, s.149

6 Ayşe Gül Altınay, “Eğitimin Militarizasyonu: Zorunlu Milli Güvenlik Dersi” *Bir Zümre, Bir Parti: Türkiye'de Ordu* içinde, der. Ahmet İnel ve Ali Bayramoğlu, İstanbul: Birikim Yayınları, 2004, s.179-200; ve *The Myth of the Military-Nation: Militarism, Gender, and Education in Turkey*, New York: Palgrave Macmillan, 2004.

olacak. Peki sivillik askeri üniformanın yokluğu mu? “Görevimdir bayrağımı üstün tutmak her bayraktan; can veririm, kan dökerim, vazgeçemem ben bu haktan”, “nabzımda ateş gibi fetihlerden bir kan var” dizelerini farklı sınıflarda hem şiir hem şarkı olarak dillendiren öğrenciler “sivil” olabilecekler mi? ⁷

Öğrenciler okulda “can veririm, kan dökerim” şarkıları söylerken, biz yetişkinler de her güne savaş ve ölüm haberleriyle başladığımız günlerden geçtik. Hepimiz kendimize sorup durduk: “Buraya nasıl geldik?”

Vicdani retçilerin bu soruya yanıtı çok net: Öldürerek, ölerek, okullarda ve kışlalarda bunun eğitimini alarak.

Erkek vicdani retçiler gençliklerini ya “itaatsizlikte ısrar” ithamıyla askeri cezaevlerinde her türlü kötü muameleye maruz kalarak ya da uluslararası mahkeme kararlarında “sivil ölüm” olarak nitelenen araftaki hayatlarında her gün varoluş mücadelesi vererek geçiriyorlar. Yine de ısrarla vurguluyorlar: “pişman değilim.” Kadın vicdani retçiler ise doğrudan devlet şiddetine maruz kalmasalar da haklarında soruşturmalar açılıyor, en yakın çevrelerinden dışlanıyorlar, yalnızlaşıyorlar. Tepkilerin hepsi “sağ”dan gelmiyor; “sol” için de vicdani ret sindirilmesi kolay bir kavram değil. Erkekler kadar kadınların da militarist süreçlerine katkılarının sorgulandığı ve “reddedildiği;” antimilitarist düşünce kadar feminizmin cinsiyetçilik eleştirisinden de lezbiyen-gey-biseksüel-trans hareketin heteroseksizm eleştirisinden de beslenen; bir yandan da içinde milliyetçisinden Müslümanına, feministinden anarşistine pek çok siyasal görüşü barındıran vicdani ret hareketi, sağdan sola, kuzeyden güneye, aktivistinden akademisyenine herkesin ezberini bozuyor.

Elinizdeki kitap, bir yandan vicdani reddin kendi içinde ne kadar zengin bir dünyası olduğunu gözler önüne sererken, bir yandan da militarizme, dünyaya ve kendimize dair yeni keşiflerin yolunu açıyor. Gördüklerimiz şaşırtıcı, sarsıcı, hatta ürkütücü olabilir. O kadar ürkebiliriz ki kaçıp gitme, kitabı kapatma, vicdani redde kulaklarımızı tıkama ihtiyacı duyabiliriz. Onlarca yıldır hem devletin, hem de toplumun yapageldiği gibi. Yani hepimizin. Retçilerden Muhammed Serdar Delice öyle güzel özetlemiş ki: “Ağzlarına kaçmış sinek gibiyiz. Ne tükürebilecekler bizi ne de yutabilecekler.” Devlet başta olmak üzere kimse ne yapacağını bilemiyor vicdani retçilerle. Onun için de yok sayılıyorlar.

Karşımızda sözleriyle eylemlerini, laflarıyla gün be gün attıkları adımları bir kılmış öyle cesur, öyle net insanlar var ki, artık onları görmezden gelemeyiz. Görmemenin bedelini hayır diyemediğimiz, karşı duramadığımız bir savaşla, bu savaşın yediği gencecik canlarla, içimizde açtığı derin yaralarla yıllar boyu ödedik. Göremediğimiz

bedellerini ise bizden sonraki nesillere aktarıyoruz. Şimdi içinden geçtiğimiz ‘barış süreci’nde en çok sorulan sorulardan biri: “Madem barış mümkündü bunca acı neden yaşandı, bunca insan niye öldü?” Kadın ve erkek vicdani retçiler benzer soruları yıllardır soruyor. Keşke onların sesini çok daha önce duyabilseydik...

Vicdani retçilerin tuttukları aynada çok rahatsız edici bir soru sürekli altyazı olarak geçiyor: Onların itaatsizliği, bizim itaatimize dair ne söylüyor?

“Bir savaş düşünün, kimse gitmiyor.”

Düşünebilir miyiz?

“E, o zaman kimse gitmez ki askere”

PINAR ÖĞÜNÇ

Nisan, 2013

1980 darbesinin artçıları sürerken, ülkenin bir yanının savaşla sarsılışını diğer yanı çok hissetmezken, milliyetçiliğin ve militarizmin daha büyük bir şefkatle beslenip büyütüldüğü bir dönemde duymaya başladık o sesleri. 1990’lı yıllarda vicdani retçilerin sayısı arttıkça, Türkiye hem çok yeni bir politik sözle hem de hiç aşına olmadığı bir muhalefet biçimiyle tanıştı. Birçoğu yargılandı, işkence gördü, açlık grevi yaptı; sonsuz bir ceza döngüsüne mahkûm edildi. Birçoğu kaçak yaşamaya mecbur kalarak bir açık hava cezaevine kapatıldı; bazıları bu halin son raddesi olarak tarif edilen ‘sivil ölüm’e itildi. Her şeye rağmen, ortak eylemlerin dışında bizatihi varlıklarıyla, kurulu ve sorgulanamaz hale getirilmiş bir düzeni ve sahiplerini rahatsız ettiler.

Bu kitaptaki subjektif hikâyelerin uç uca eklenmesiyle, Türkiye’de zorunlu askerlik karşıtı, antimilitarist hareketin 1990’lar ve 2000’ler boyunca seyrini izlemek bir nebze mümkün olur diye umuyoruz. Önümüzü görebilmenin yollarından biri de galiba son birkaç yıla büyütle bakmak... Bu şekilde Türkiye’nin geldiği ve sıkıştığı nokta daha iyi belli edecek kendini.

2011 yılının sonlarına doğru, herkesin ‘asker doğduğu’ bu ülke için bir bakıma ‘fantastik’ bir dönem yaşandı. Bedelli askerlik ve vicdani retle ilgili yasal düzenleme ihtimalinin çakışması, birden resmi ve gayiresmi düzlemde zorunlu askerliğin süresine, hatta alternatiflerine varan tartışmalara mahal vermişti. Kasım, Aralık ayları boyunca birçok ana haber bülteninde ilk haberlerden biri muhtemel vicdani ret yasası oldu; yazılı basın mevzuu muhtelif zaviyelerden ele aldı. Perspektif çeşitliliğinde gelinen noktayı göstermesi açısından 27 Kasım 2011’de Zaman gazetesinin Pazar ekinde (Fatma Turan, Esra Keskin Demir imzalarıyla) çıkan bir haberi anmak iyi olacak. Başlık: ‘Vicdani retçiye kız verilir mi?’ Ciddiyetle sorulan soruya ünlü-ünsüz 11 kişi, “Kapımdan içeri sokmam”dan “Kızım olmadığı için rahat konuşuyorum, ben verirdim”e uzanan çeşitlilikte cevaplar vermiş. Dört kız babası emekli öğretmen Yüksel Demir’in söyledikleri burada da kayda geçsin isterim: “Eline silah almayı reddeden bir insana kız verilmez mi? Bir başkasına kıyamayan, kızıma da kıyamaz diye düşünür, gözümü kırpmadan verirdim.”

Aynı günler, televizyon kanallarının en ‘pahalı’ saatlerindeki tartışma programlarında vicdani ret konuşulabildiğini de gösterdi bize. Bazı vicdani retçiler, onların hukuki süreçlerine hâkim avukatlar ve militarizm üzerine sözü olan akademisyenler

katıldıkları bu programlarda, karşılıklarına belli ki ‘çoğunluğu’ temsilen çıkarılan konukların “Vatanı kim savunacak?”, “Polisler de vicdani ret yaparsa, bakalım kim koruyacak o zaman sizi” düzeyindeki sorularına sakince cevap verdiler. Aynı günlerde İstanbul Bilgi Üniversitesi, AB Enstitüsü ve Konda işbirliğiyle yapılan bir anketin sonuçları açıklanmıştı. Katılanların yüzde 55.8’inin ‘gerekirse’ darbe yapılabileceğine inandığını, yüzde 78.8’inin vicdani retle ilgili bilgi sahibi olmadığını, ama yine de ‘İnançları nedeniyle askerlik hizmetini vicdananen reddedip askere gitmemek bir tercih olmalı mı?’ sorusuna yüzde 81.8 oranında ‘Hayır’ yanıtının verildiğini, velhasıl nasıl bir ülkede yaşadıklarını bu sonuçlara bakmadan evvel de biliyorlardı çünkü. Sabırla anlattılar.

O programlardan birinde emekli bir askerin gayriihtiyari çıkışı, militarizmin kökleri kadar derinde bir yerde duran o korkuyu da ele veriyordu: “Vicdani ret diye bir hak olursa, e o zaman kimse gitmez ki askere...” Vicdani ret hakkı ve zorunlu askerlik üzerine söz söyleyenlerin, yazı yazanların yüksek ihtimalle duyacağı bir sorudur bu. Ben de oradan biliyorum; “Herkes vicdani retçi olursa kim şehit olacak?” sorusu gibi... Keşke tam da buralardan başlayarak düşünebilsek...

2011’in Mayıs ayında Uluslararası Af Örgütü o yıla ait raporunu açıklamıştı. Zorunlu askerlik hizmetine karşı vicdani ret hakkını iç hukukunda tanımadığı vurgulanan Türkiye, cezaevindeki vicdani retçi İnan Suver, altı aylık tutukluluğunun ardından serbest bırakılsa da hakkındaki suçlamalar Askeri Yargıtay’da bekleyen Enver Aydemir, ona destek maksatlı gösteriye katıldığı için ‘halkı askerlikten soğutma’ suçuyla yargılanan Halil Savda isimleriyle birlikte anılıyordu. Temmuzda Avrupa Vicdani Ret Bürosu’nun, Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiserliği’ne sunduğu ‘Avrupa Konseyi Üye Ülkeler Vicdani Ret Hakkı 2011’ başlıklı taslak raporda, ‘halkı askerlikten soğutma suçunun’ tarif edildiği Türk Ceza Kanunu’ndaki (TCK) 318. maddenin kaldırılması tavsiye edildi.

Aynı ay Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) hakikaten tarihi bir karar verdi. Vicdani ve dini sebeplerle askeri hizmette bulunmayı reddeden Yehova Şahidi Vahan Bayatyan’ın, ülkesi Ermenistan’a açtığı dava sonuçlanmıştı. AİHM’in, Ermenistan’ın düşünce, vicdan ve inanç hürriyetini düzenleyen 9. maddeyi ihlal ettiğine dair kararı bir ilkti. O zamana dek vicdani retçilerin başvuruları neticesinde verilen mahkûmiyet kararlarının dayanağı, çoğunlukla Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nde (AİHS) ‘işkence yasağını’ içeren 3. madde oluyordu çünkü. Bu karar emsal teşkil edebilirdi.

Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi ise 2011’in Eylül toplantısında vicdani retçi Osman Murat Ülke’nin Türkiye’ye açtığı dava üzerinden yeniden bir rapor hazırladı. 1995 yılının Eylül ayında vicdani reddini açıklayarak askere çağrı belgesini yakan, o dönem İzmir Savaş Karşıtları Derneği Başkanı Osman Murat Ülke, 7 Ekim 1996’da, o zamanki Türk Ceza Kanunu’nun 155. maddesinde tarif edilen ‘halkı askerlikten soğutma’ suçunu işlediği gerekçesiyle tutuklanmış, kasım ayında da birliğine götürülmüştü. Askeri üniforma giymeyi reddettiği için başlayan iki yıllık süreç içinde Ülke, sekiz farklı mahkûmiyet kararıyla 701 gün cezaevinde kaldı. Yaşadıkları vesilesiyle vicdani ret Türkiye’nin, Türkiye de uluslararası insan hakları çevrelerinin gündemi haline gelmişti. AİHM’in Ocak 2006’da Ülke hakkındaki, Türkiye’yi mahkûm eden kararı vicdani ret tarihi içinde mühim bir köşebaşısıdır.

İşte, Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi, 2007 ve 2009'da yaptığı gibi 2011'de de Türkiye'ye bir hatırlatmada bulunuyordu. Mevzuatta değişiklik yapılmadığından, Osman Murat Ülke hâlâ kovuşturma tehdidi altındaydı. Avrupa Konseyi, 47 üyesi arasında vatandaşlarına vicdani ret hakkı tanımamış iki ülkeden biri (diğeri ise Azerbaycan) olan Türkiye'ye gayet sert bir dille çağrıda bulunuyordu. Hatta vicdani redde dair düzenleme yapması için 2011'in Aralık ayına kadar süre tanıdı. 2006'dan beri kendisi açısından bağlayıcı olan bu kararı uygulamayı erteleyen Türkiye'nin, çok kısa bir süre sonra harıl harıl bedelli askerlik ve vicdani ret tartışacak olması bu yüzdendi; 'Vicdani retçiye kız verilir mi?' sorusuna böyle geldik.

Bir ay sonra Meclis artık rutin haline gelmiş olan bir oylamayı yapıyor, sınır ötesi operasyonlar için hükümete verilen yetkiyi bir yıl uzatıyordu. O tezkere görüşmesi biraz da BDP İstanbul milletvekili Sırrı Süreyya Önder'in "Askerliğin zorunlu olduğu yerde şehitlikten bahsedilemez" sözleriyle kayda geçti. Hemen ertesi gün vicdani retçi Enver Aydemir'e destek eylemine katılan babası Ahmet Aydemir, avukatı Davut Erkan, Fatih Tezcan, Mehmet Atak ve vicdani retçi Halil Savda'nın TCK'nın 318. maddesinde yer alan 'halkı askerlikten soğutma' suçundan yargılandığı davanın duruşması vardı. Suç unsurlarından kabul edilen 'Herkes bebek doğar; kimse asker doğmaz' cümlesine dair sanık avukatlarının jinekolog bilirkişi talebi bu duruşmada oldu. 'İnsanlar doğduğunda gerçekten bebek midir, asker mi?' gibi absürt bir soruydu ortadaki.

O dönem Balıkesir Cezaevi'nde tutuklu bulunan vicdani retçi İnan Suver'in siyasi mahkûmlarla aynı koşu ta kalabilmek için başlattığı açlık grevi sürerken, Avrupa Komisyonu'nun 2011 Türkiye İlerleme Raporu yayımlandı. Tutuklu gazeteciler, ifade özgürlüğü ihlalleri ve KCK davasındaki uzun tutukluluk süreleri sorgulanırken, Türkiye, vicdani ret konusunda AİHM kararlarına uymamak konusunda bir kez daha eleştiriliyordu.

2011'in Kasım ayında önce 'bedelli askerlik' gündeme oturdu. 'Müjde' tonlamasıyla verilen haberler sürerken, kısa bir süre sonra Adalet Bakanı Sadullah Ergin vicdani ret konusu üzerine çalışıklarının haberini verdi. O dönem gazetelere, televizyon programlarına konu hakkında görüş bildirmesi için sürekli emekli askerlerin davet edilmesi, felsefi, politik, ahlaki yanı tali, hatta yok hale getirilmiş vicdani ret algısının da kanıtıydı. Vicdani ret hakkının tanınmasına da askerler mi karar verecekti?

Bir hafta sonra yaş ve taksitlendirme 'fırsatlarıyla' bedelli askerlik bizzat Başbakan Tayyip Erdoğan tarafından müjdelendi. Bu noktada vicdani reddin, 'bedelliden' rol çalacak gücü yoktu. Zaten Adalet Bakanı Sadullah Ergin'in yapılabilecek düzenlemenin sadece dini inanç gerekçeli reddi kapsayacağı, zorunlu askerlikle ilgili değişiklik olmayacağı açıklaması kafaları yeterince karıştırmıştı. Hangi inançtan söz edildiği, ne tür bir sivil hizmet önerileceği, sivil hizmeti de reddeden 'total retçilerin' akıbeti meçhuldü. Türkiye, belli ki bir vicdani retçi yüzünden daha AİHM'de mahkûm olmak istemiyor ama bunun yolunu da netleştiremiyordu.

Fakat Türkiye aynı günlerde AİHM'de bir kez daha, üstelik farklı bir biçimde mahkûm oldu. Tarihi Bayatyan kararının devamı niteliğinde bir tasarrufla AİHM, Yehova Şahidi

Yunus Erçep'in vicdani ret hakkını reddettiği gerekçesiyle Türkiye'nin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin düşünce, vicdan ve inanç hürriyetini düzenleyen 9. maddesini ihlal ettiğine karar vermişti. Tam da bu noktadan yola çıkan bir düzenleme yapması gerektiği gün gibi ortadayken, Türkiye yine bir oyalama taktiğiyle meşguldü aslında. Milli Savunma Bakanı İsmet Yılmaz, Meclis'te bedelli askerlik görüşmelerinin arasına zar zor sıkıştırdıkları vicdani ret başlığından, sadece ceza tekrarını engelleyecek bir çalışmanın çıktığını duyuruyordu. Bu arada 'terörle mücadelede' yeni bir evre, profesyonel orduya geçişte bir adım olarak tanıtılan 'sözleşmeli erbaş' projesine dair gelen ilk haberler hiç de beklenen gibi değildi. Birinci aşamada 5103 kişilik kontenjana sadece 783 kişi başvurmuştu. Bir yıl içinde üç ilanla toplam 25.797 kişilik kadro tahsis edilmesine karşın sadece 1388 kişi sözleşmeli er olabildi. Başvuru beklenenin altındaydı; başvuruların hiçbiri fiziki ve psikolojik testlerden başarıyla çıkamıyordu. Bu proje pek tutmamıştı.

İnan Suver cezaevindeydi, Halil Savda 'halkı askerlikten soğuttuğu' gerekçesiyle yeniden tutuklanmış, Muhammed Serdar Delice cezaevinde açlık grevine başlamış, Delice'ye destek olmak isteyen Liseli Anarşist Faaliyet (LAF) üyesi üç liseli vicdani reddini açıklamıştı. Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin 2011'deki son insan hakları konulu toplantısında yine Türkiye anıldı. AİHM'in 2006 tarihli Osman Murat Ülke kararından beri yapması gereken, Yunus Erçep kararıyla elzem hale geldiyse de Türkiye hâlâ kaçamak çözümler yaratma uğraşındaydı. BDP İstanbul Milletvekili Sebahat Tuncel, tam o günlerde vicdani ret hakkının tanınması yönünde bir yasa teklifi verdi. Milli Savunma Komisyonu tarafından kabul edilerek gündeme alınması bile mühim bir gelişme sayılabilirdi. Derken Aralık bitti, Avrupa Konseyi'nin Türkiye'ye verdiği süre doldu.

2012'nin Mart ayında Malatya Askeri Mahkemesi'nin, vicdani retçi Muhammed Serdar Delice'yle ilgili gerekçeli kararı da gelişme kabilinden önemli bir parantez içeriyordu. Askeri Mahkeme ilk kez din, vicdan ve düşünce özgürlüğünü düzenleyen AİHS'nin 9. maddesine atıfta bulunuyordu. Ermenistanlı vicdani retçi Vahan Bayatyan kararını anarak, Bayatyan'ın Yehova Şahidi olduğunu ve AİHM'in bu çerçevede karar verdiğini, ancak kendisini 'dindar ve milliyetçi' olarak tarif eden Delice'nin bu haktan yararlanamayacağı ifade ediliyordu. Çünkü askeri mahkeme heyeti, hakkında konuşmaya kendisini yetkin gördüğü İslamiyet'in ve milliyetçiliğin, askerlik yapmaya engel bir inanç ve düşünce olmadığına karar vermişti. Milli Gazete, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın fetva servisine başvurarak daha yetkin buldukları bir ağızdan 'Vicdani ret caiz midir?' sorusunun yanıtını da aldı: "Dinimize göre akıl ve baliğ olan her kimse, ibadetlerinin yanı sıra ailesine karşı (nafaka, himaye, terbiye vs görevlerle), devletine karşı (vergi, askerlik vs ile) yükümlüdür."

Her şeye rağmen bir askeri mahkeme tarafından vicdani ret hakkı bu biçimde ilk kez zikredilmişti. Delice'nin vicdani reddi 'inandırıcı' bulunmasa dahi emsal teşkil edebilirdi. Aynı günlerde, aralıklarla dört yıl cezaevinde kalan Yehova Şahidi Barış Görmez beraat etti.

Nisan ayında birçok vicdani retçinin savunmasını da üstlenmiş olan avukat Hülya Üçpınar, Türkiye İnsan Hakları Vakfı'ndan (TİHV) Coşkun Üsterci ve vicdani retçiler

Ercan Aktaş ile Şendoğan Yazıcı, TBMM Anayasa Uzlaşma Komisyonu'yla görüşerek vicdani retle ilgili talepleri aktardı. Vicdani reddini açıklayanların sayısı artarken, 3. Müslüman Öğrenciler Buluşması'ndan da önemli bir bildiri çıktı. Özgür Açılım Platformu, Hür Beyan Hareketi, Umut Gençliği, Genç Öncüler, Felah Çağrısı ve Maveria Gençlik Hareketi'nin imzaladığı metinde, vicdani reddin, insani ve İslami bir hak olduğu belirtilerek çağrıda bulunuluyordu. İki hafta sonra AB'nin Genişlemeden Sorumlu Komiseri Stefan Füle, Türkiye hakkında yapılan görüşmelere istinaden iki maddeyi işaret ediyordu yine: Zorunlu din dersinin kaldırılması ve vicdani ret hakkı.

2012'nin Mayıs ayında değişen Askerlik Kanunu'nda zorunlu askerlik sistemine dair yenilik arayanlar hayal kırıklığına uğradı. Başka bir temel insan hakkı ihlali olan, muvazzaf subay ve astsubayların mecburi hizmet süresi 15 yıldan 10 yıla indirilerek rötüşlanmıştı sadece.

Bu arada Muhammed Serdar Delice'ye Gülhane Askeri Tıp Akademisi (GATA) tarafından verilen rapor da önemli bir detay içeriyordu. Şimdiye dek vicdani retçilerin askerlikle ilişkisini kesen 'çürük' raporlarını sözde ruhsal arazlarla temellendiren GATA, Delice için şu mühim tespitte bulundu: "Uyum Bozukluğu B16 şeklinde askerliğe el verişli değildir. Şahsın vicdani ret durumu birliğin bütünlüğüne zarar vermektedir. Askerliğe uygun değildir." Çürük raporları, vicdani retçileri defalarca yargılayan ve defalarca hüküm giydiren devletin, bir süre sonra, bu sonsuz döngüyü kırmak amacıyla askerlikle ilişkilerini kesmek için kullandığı bir yöntem. Yine de bu raporda geçen 'şahsın vicdani ret durumu' tamlamasının sembolik bir anlamı vardı.

2012'nin Haziran ve Temmuz aylarında AİHM'den Türkiye için peşpeşe iki mahkûmiyet kararı çıktı. Mahkeme, vicdani retçi Halil Savda tarafından açılan davada, Türkiye'nin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin ilgili maddelerinden, tanımlanan 'İşkenceye, insanlık dışı ya da onur kırıcı ceza veya muamelelere tabi tutulmama' (Madde 3), 'Adil yargılanma' (Madde 6) ve 'Düşünce, vicdan ve din özgürlüğü' (Madde 9) haklarını ihlal ettiğine hükmetmişti. Bir ay sonra da Mehmet Tarhan'ın başvurusu bir karara kavuştu. AİHM, Tarhan'ın askeri cezaevinde tutularak saçlarının yedi asker tarafından zorla kesilmesini, insanlık dışı veya küçük düşürücü muameleyi yasaklayan AİHS 3. maddesinin ihlali olarak değerlendirmekle kalmamış, Türkiye'nin aynı zamanda düşünce, vicdan ve din özgürlüğüne ilişkin 9. maddeyi de hiçe saydığına karar vermişti.

Bu süreçte Türkiye'nin attığı bir küçük adımı da anmak gerekli. Türkiye'ye karşı AİHM'de vicdani retle ilgili ilk davayı açan ve 2006'da kazanan Osman Murat Ülke'nin o dönemden kalma emre itaatsizlik suçuyla ilişkili yakalama kararı Eskişehir Askeri Mahkemesi tarafından kaldırıldı. Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi, bu gayreti "memnuniyet verici" olarak tanımlasa da, Ülke hakkında başka soruşturma yürütülmeyeceğine ve hiçbir vatandaşlık hakkından mahrum kalmayacağına dair güvence istedi. Milli Savunma Bakanı İsmet Yılmaz da yöneltilen soru üzerine, "AİHM'nin mahkûmiyet sonuçlarını ortadan kaldıracak şekilde, vicdani retle ilgili çalışma düşünülmektedir. Kişiyi ya askerlik ya da ceza gibi tercih hakkı tanınması doğrultusunda çalışmamız vardır" açıklamasını yaptı. Bu olası düzenlemenin çerçevesini de çiziyordu. Gaye, AİHM'de

Türkiye’yi mahkûm ettireceği kesin olan vicdani retçilere artık daha fazla tazminat ödememektir. Avrupa Vicdani Retçiler Bürosu (EBCO) Türkiye’yi bir kez daha düzenleme yapılması için nazikçe uyardı.

Bu süreçte konuyu gündeme taşıyan bir başka gelişme de vicdani retçi Halil Savda’nın yürüyüşüydü. Savda’yı, 1 Eylül 2012 sabahı Uludere, Roboski (Ortasu) mezarlığından yola çıkarak Ankara’da nihayetlenecek ‘barış yolculuğuna’ çıkararak şeyi anlamak için hikâyesine kulak vermek lazım. Bir insanı 1300 kilometre yürümeye sevk eden nedir? Yürüyüşün farklı evrelerinde destekçileri de oldu Savda’nın. Cezaevinden çıkar çıkmaz gelip son günlerine yetişse de, Ankara’ya vardıklarında yanlarında İnan Suver de vardı.

Bir kritik dönemeç de Kasım ayı içinde Anayasa Uzlaşma Komisyonu’nun görüşmelerinde mevzuun vicdani redde gelmesiydi. BDP, “Kimse vicdani kanaatlerine aykırı olarak askerlik hizmetini yerine getirmeye veya silah altına alınmaya zorlanamaz. Vicdani sebeplerle askerlik hizmetini reddedenler için öngörülecek alternatif kamu hizmetlerinin yerine getirilmesine ilişkin esaslar kanunla düzenlenir. Kamu hizmetinin süresi her halükarda askerlik süresinden uzun olamaz” şeklinde bir madde önerirken, ortak hareket eden AK Parti, CHP ve MHP bu öneriyi katılmadı.

Komisyonun AK Partili üyesi Mustafa Şentop’un muhalefet gerekçesiyle gerçekten düşündürücüydü. Mevcut Anayasa’daki “Bu hizmetin Silahlı Kuvvetler’de veya kamu kesiminde ne şekilde yerine getirileceği veya getirilmiş sayılacağı kanunla düzenlenir” hükmünün, gerektiğinde yasayla bir vicdani ret düzenlemesine olanak tanıdığını, yeni maddeye gerek olmadığını söylüyordu.

Vicdani retle ilgili nasıl ve ne zaman bir yasal düzenleme yapılacağı meselesi askıda beklerken, bir yandan da kamuoyu vahim bir hakikatle gittikçe daha fazla yüzleşiyordu: Asker intiharları. Bu yüzleşmede önemli role sahip olan Asker Hakları İnisyatifi’ni (www.askerhaklari.com) anmak gerekli. 2011’in Nisan ayında kurulan İnisyatif, zorunlu askerlik sırasında maruz kalınan ya da tanık olunan dayak, kötü muamele ve işkence içeren ihlalleri izleyen, dinleyen, daha da mühimi biriktiren sivil bir girişim. Asker Hakları, bilinirliği arttıkça önemli bir ihbar merkezi konumuna gelirken, medyada zorlukla yer bulabilen şüpheli asker ölümleri ve kışlalardaki intihar vakaları üzerine haberleri de biriktirmekle kalmadı, aynı zamanda medyayı besleyen bir veri bankası haline geldi. Elleri ulaşan başvurulardan yola çıkarak hazırladıkları ‘Zorunlu Askerlik Sırasında Yaşanan Hak İhlalleri’ başlıklı raporu 2012’nin Kasım ayında Meclis İnsan Hakları Komisyonu’na sundular. Komisyon başkanı Ayhan Sefer Üstün’ün rapor ve ellerindeki rakamlar ışığında yaptığı, “Son 10 yılda intihar olayları şehit sayısını geçmiş durumda” açıklamasıyla mevzuun bilinirliği de, kayda intihar olarak geçen kimi ölümlere dair şüphe duyanların sayısı da arttı. Kaldı ki hepsi hakikaten söylendiği gibi intiharsa, bu genç insanlar kışlalarda neler yaşıyordu da bu yolu seçiyordu? Türk Silahlı Kuvvetleri, konunun ilk kez bu açıklıkta ve yaygınlıkta tartışılması üzerine yaptığı açıklamada, intihar nedenlerini uyuşturucu kullanımı, ailevi sorunlar, aşırı borçlanma, yüz kırtarıcı olaylar, uyumsuzluk şeklinde sıralıyor, alınan ‘Alo Mehmetçik Hattı’, ‘Aile İletişim Merkezi’, ‘Rehberlik ve Danışma Merkezleri’ ve ‘Can Dostu Teşkilatı’ gibi önlemleri

duyuruyordu. 2013'ün ilk ayında TSK Disiplin Kanunu'nda yapılan değişikliklerden biri, kötü muamele ve işkence uygulanan mekânların başında gelen disiplin koğuşlarının (DİSKO) kaldırılmasıydı.

Bu kitap bir ihtiyaçtan doğdu. 2010 yılında Vicdani Ret Hareketi olarak Hrant Dink Ödülü'nün sahibi olmaları, ödülün sağladığı motivasyonun ötesinde vicdani retçilerin medyada başka türlü görülebilmelerini sağlayan az sayıdaki olanaktan biriydi. Yasal düzenlemenin tartışıldığı platformlarda kendilerine sağlanan söz hakkı ancak aksi görüşü cevaplamaya yettiğinden, aslında vicdani retçilerin çok azını gerçekten tanıyabildik. En iyi ihtimalle sadece tutuklandıklarında, açlık grevi yaptıklarında, çürük raporu aldıklarında, kim bilir ne kadar zaman sonra bir daha tutuklanmak üzere salıverildiklerinde, yahut AİHM'de Türkiye'yi mahkûm ettirdiklerinde haber olabildiler. Cezaevinde kaldıkları süreler, kimi zaman gördükleri işkence, birer cümleye indi o haberlerde. Zorunlu askerliği tartışmaya pek de gönüllü olmayan bir ülkede, başlarına neler gelebileceğini az çok bilerek bu kararı nasıl aldıklarını, antimilitarizmi, vicdani reddi, sivil itaatsizliği, savaşı, barışı kendi cümleleriyle kamuoyuna anlatmaya çok azının, sınırlı imkânı olabildi. Kaldı ki, türlü şekillerde sivil ya da askeri mahkemelerde hiç yargılanmayan, dolayısıyla adli açıdan mağdur edilmemiş ama kararlarının ceremesini hayatlarında farklı şekillerde çeken ve buna rağmen hiç görünmeyen vicdani retçiler vardı. Hiç şaşırtıcı değil. Fikrin marjinalleştirilebilmesi için, bu kararı vermeye cesaret edenler ne kadar az tanınırsa, 'çoğunluktan' ne kadar uzak tutulursa o kadar iyi çünkü. Militarizmin varlığı, normalleşebilmesine, normalliğini sürdürebilmesine bağlı.

Söyleşilerin tamamını, 2012'nin Nisan-Ağustos ayları arasında, yüz yüze yaptık. Uzun görüşmeler, toplumun büyük çoğunluğuna hâkim olan 'askerlik yapmamayla' kısıtlanmış vicdani ret algısını açmaya, ezberden kullanılan 'vicdanın' ne tür toplumsallıklarla biçimlendiğini, 'reddin' ideolojik temelini konuşmaya olanak tanıdı. Üniformalı olanı kadar, sivil militarizmden de söz edebildik.

Kimi retçiler uzun uzun cezaevi süreçlerini, yaşadıkları fiziki ve psikolojik işkenceyi, 'dışarıda' hayatın nasıl cezaevine dönüşebileceğini teferruat sakınmadan anlattı. Vicdani reddin askerlikten kaçmak, dolayısıyla kolayı tercih etmek olduğuna kendini ikna etmiş çok kişi var. Burada anlatılan hikâyeleri dinleyince, soruyorsunuz gerçekten: Bu mu kolay?

Bir kere 'uzun dönem' denilen askerlik görevi dahi bir gün bitiyor ama bu temel insan hakkından mahrumiyetin sonu yok. Zaten asker kılınmaya çalışıldığınız dönemde, aslında bir sivil olarak askeri mahkemede, üstelik defalarca yargılanabiliyorsunuz. Bu meseleye dair kamusal alanda yapacağınız her konuşma sivil mahkemede halkı askerlikten soğutup soğutmadığınıza dair hüküm verilmesi anlamına geliyor. Fiilin ismi değişse de çıktığı kapı aynı.

'Firari' konumda olanlar için günlük hayat, yakalanma korkusuyla ana cadde yüzü görmemek, 'Yanımda kavga çıkar' endişesiyle kalabalığa karışmamak demek. Kimliksiz yaşamak kendi başına bir cendere zaten. Kira kontratından elektrik faturasına, günlük

birçok resmi pratik işi ancak üçüncü şahısların desteği sayesinde çözebilmenin başka sosyal sonuçları var. Tıpkı yakın çevreye, öz akrabaya dert anlatmamak için giderek yalnızlaşmak gibi. ‘Asker kaçacağı’ ya da ‘firari’ birinin kayıtlı, sigortalı iş bulabilmesi imkânsız, diğer türlü de yeteneğin çok altında işlere, işverenin insafına kalmış ücretlere razı gelmek demek. 1 milyon asker kaçacağının, arı gibi çalışan ‘çürük raporu’ çetelerinin bulunduğu, askere gitmemek için bin türlü numaranın döndüğü bu ülkede, gerçekten ‘kolayı’ bu mu?

Bu 14 görüşmenin Türkiye’nin vicdani ret tarihi içinde farklı dönemleri, farklı motivasyonları temsil edebilmesine, örnekleyebilmesine niyetlendik. Kesişilen kavşaklar bol olsa da, herkes aynı yoldan yürüyerek vicdani retçi olmuyor. Tam da bu yüzden, bu kitap her bir retçinin anlatamadığı kadar eksiktir.

Görüşmeye gönüllü olmayanlar da vardı. Defalarca yargılanmış, cezaevine girip çıkmış, hayatının uzunca bir dönemi tamamen vicdani ret kararıyla şekillenmiş bazı insanların, aradan zaman geçtikten sonra tekrar ‘oraya’ dönmemeyi, ‘oradan’ konuşmamayı tercih etmemesine kim şaşırabilir ki?

Yehova Şahitleri (Yehova’nın Şahitleri) bu anlamda ayrı bir başlık. 230 ülke ve bölgede, sayıları 7,5 milyona yaklaşan Yehova Şahitleri, dünyanın neresinde yaşarlarsa yaşasınlar siyasete karışmıyor, savaştan ve şiddetten uzak duruyorlar. İnançları gereği ellerine silah almadıklarından genelde kışla içinde başka bir görev vermek gibi çözümler denense de, aslında hiçbir orduya hizmet etmemeyi tercih ediyorlar. Zorunlu askerliğin olduğu ülkelerde yaşayan Yehova Şahitleri, ilkesel olarak şiddete asla şiddetle karşılık vermedikleri ve de yaşadıklarını kamuoyuyla paylaşmadıkları için gördükleri ağır muameleden çoğu kez bihaber kalıyoruz. Ancak AİHM’in Yehova Şahitleri’yle ilgili kararları vesilesiyle isimlerini duyuyoruz. Onlar kendilerini vicdani retçi olarak tanımlamasalar dahi, şimdiye dek uluslararası hukuk düzleminde birçok hak kazanımı da sayelerinde elde edildi.

Ermenistan vatandaşı, Yehova Şahidi Vahan Bayatyan, vicdanına ve dini inançlarına uygun olmadığı gerekçesiyle askerlik yapmayacağını ilgili birimlere bildirip de 2002’de tutuklandıktan sonra AİHM’e başvurmuştu. İlginçtir, 2009’da kendisiyle ilgili verilen ilk karar, AİHS’in vicdan özgürlüğüyle ilgili 9. maddesinin vicdani ret hakkını güvence altına almadığını söylüyordu. Uzunca bir tutukluluk süresinin ardından cezaevinden çıkan Bayatyan diretti, bu kez AİHM Büyük Daire’ye başvurdu. 2011’de de ilkinin tam tersini işaret eden karar çıktı. Bu, Yehova Şahitleri için tarihi bir karardı. Hemen ardından Ermenistan’da haklarında yargılama süren onlarca Yehova Şahidi’nin daha başvurusu mahkeme tarafından kabul edildi. Bu arada yapılan bir düzenlemeyle Ermenistan’da Yehova Şahitleri’nin (aslında Ermeni Kilisesi’ne bağlı olmayan tüm azınlık inanç sahiplerinin) zorunlu askerlik hizmeti yerine sivil hizmet yapabilmesinin yolu açıldı. Böylelikle de Avrupa Konseyi üyesi ülkeler içinde, fikri, dini ve vicdani gerekçelerle askerlik yapmayı reddedenler için düzenleme getirmeyen iki ülke kalmış oldu: Azerbaycan ve Türkiye.

Bayatyan kararının ardından Türkiye de, Yehova Şahitleri’nin yaptığı üç başvuruda AİHM tarafından haksız bulundu. Askerliğini yapmadığı gerekçesiyle 1998’den beri hakkında

25 dava açılan, askeri mahkemede yargılanarak uzun süre cezaevinde kalan Yunus Erçep, Kasım 2011'de kazandı. 12 kez hâkim karşısına çıkarak 2007'den sonraki dört yılın neredeyse tamamını cezaevinde geçiren Barış Görmez ile Mart 2012'de ve askeri üniformayı giymeyi reddettiği için defalarca yargılanarak ceza alan Feti Demirtaş da Nisan 2012'de AİHM tarafından haklı bulundu. İnançları dolayısıyla yaşadıklarının yanında, Türkiye'nin yapması beklenen vicdani ret düzenlemesinde çok mühim bir yerde duran Yehova Şahitleri ile görüşmek ayrıca kıymetli olacaktı. Fakat meselenin kişiselleşmesini, hiçbir mecrada birey olarak ön plana çıkmayı istemediklerinden, konuşmama ilkelerinde bu kitap için de bir istisna yaratmadılar.

2011'in sonunda Türkiye'nin vicdani ret hakkını ilk kez bu kadar açık ve yaygın biçimde konuşur olmasının arkasında gerçekten zorunlu askerlik kurumunu sorgulayan bir bakış yoktu. Vicdani ret üzerinden o dönemin teferruatlı dökümünü yapmak, bu konuda bir düzenleme yapması için Türkiye'ye uygulanan uluslararası tazyiki daha net gösteriyor. 2013'ün ilk günlerinde Adalet Bakanı Sadullah Ergin'in dikkat çektiği bir matematik hesabı da, beklenen düzenlemenin neye benzeyeceğini...

Ergin, BDP Kars Milletvekili Mülkiye Birtane'nin AİHM'de vicdani ret hakkı ihlaliyle ilgili Türkiye aleyhine açılan davalar ve bu konuda yapılacak yasal düzenlemeye dair soru önergesine verdiği yanıtta bazı rakamlar sunuyordu. AİHM'de bugüne kadar vicdani ret konusunda beş dava açılmış ve tamamı Türkiye aleyhine sonuçlanmıştı. Bu da Türkiye'nin 46 bin Euro'luk kısmı ödenmiş, devamı bekleyen, toplam 72.275 Euro tazminat ödemesi manasına geliyordu.

Aynı günlerde Türkiye yeni anayasa yapmak için de kolları sıvamıştı. TBMM Anayasa Uzlaşma Komisyonu'nun uzlaşabildiği çok az konu başlığı arasında elbette ki vicdani ret hakkı bulunmuyordu. Zaten anayasa önerisinde vicdani ret hakkına yer veren tek parti BDP'yd.

Tüm bunların üzerine, tamamı AİHM'de Türkiye'nin başını ağrıtan ve AİHM'de tazminat ödemesine yol açan kimi yasa maddelerinin tadilatından oluşan 4. Yargı Reformu Paketi hem şaşırttı, hem de hiç şaşırtmadı. Söylentisi kapalı kapıların ardına süzölmüş, hatta 'Sadece dini inanç mı gerekçe sayılacak?', 'Yerine önerilen kamu hizmeti ne kadar sürecek?' gibi soruların cevapları aranır hale gelmişken, pakette vicdani ret hakkıyla ilgili tek kelime yoktu. Vicdani retçilerin, onlara destek verenlerin, bu konuda yazı yazan ya da söz söyleyenlerin yargılanmasına yol açan 'askerlikten soğutmayla' ilgili maddede önerilen değişim ise küçük bir estetik operasyondur.

Eski Türk Ceza Kanunu'nun meşhur 155. maddesi 'halkı askerlik hizmetinden soğutmak yolunda neşriyatta veya telkinatta bulunanlar' yahut umuma açık bir yerde bu konuda 'nutuk irad edenler' için hapis ve para cezası öngörüyordu. 1 Haziran 2005'te yürürlüğe giren yeni Ceza Kanunu'nda ise mesele 318. maddede düzenlenmişti: "Halkı, askerlik hizmetinden soğutacak etkinlikte teşvik veya telkinde bulunanlara veya propaganda yapanlara altı aydan iki yıla kadar hapis cezası verilir."

Maddenin, 4. Yargı Paketi kapsamında yeniden düzenlenmiş haline bakalım: “Askerlik hizmetini yapanları fırara sevk edecek veya askerlik hizmetine katılacak olanları bu hizmeti yapmaktan vazgeçirecek şekilde teşvik ve telkinde bulunanlara altı aydan iki yıla kadar hapis cezası verilir.” Temel fark fiilin adının değişmesi. Altındakinin boş bir kaygı olduğu söylenemez; ‘askerlikten soğutma’ yabancı dillere tercüme edildiğinde gülünç neticeler ortaya çıkarabilen, ‘dışarı’ anlatması zor bir fiil. Özü aynı kalmakla birlikte, başka türlü tarif edilirken suçun daha da muğlaklaştırılması, şüphesiz ki zaman içinde vicdani retçiler ve fikri destekleyenlerin aleyhine işletilebilmesi tehlikesini taşıyor. Gelinek noktanın ne kadar ileri olduğu ziyadesiyle tartışmalı. Doğrudan zorunlu askerliğe dair eldeki somut işarette Adalet Bakanı Sadullah Ergin’in 4. Yargı Reformu Paketi’nin kamuoyuna duyurulmasından sonra yaptığı açıklama: “Profesyonel ordu tam manasıyla oturtulduğunda vicdani reddin de önü açılabilir.”

Bu kitap yayına hazırlandığı sırada hâlâ havada duran bir ihtimalden söz etmek gerekli. Anayasa Mahkemesi’ne bireysel başvuru hakkının önünün açılmasıyla, vicdani retçilerin 23.09.2012 tarihinden sonra kesinleşen kararları için yapacakları başvuruların, mahkeme haklı gördüğü halde zorunlu askerliğe alternatif kamu hizmetini tanımlayan bir düzenlemeye yol açması mümkün. Anayasanın, “Vatan hizmeti, her Türk’ün hakkı ve ödevidir. Bu hizmetin Silahlı Kuvvetler’de veya kamu kesiminde ne şekilde yerine getirileceği veya getirilmiş sayılacağı kanunla düzenlenir” diyen 72. maddesi zaten sivil hizmete açık kapı bırakıyor. AİHM’in vicdani retçileri haklı bulan kararlarıyla birleştiğinde, Anayasa Mahkemesi’nin, Askerlik Kanunu’na rağmen, anayasanın uygulanmasından doğan bu çelişkiyi çözmek adına bir düzenlemeyi işaret etmesi olası. Şartları haiz bir başvuru, dolaylı bir biçimde askerliği ‘zorunlu’ olmaktan kurtarabilir. Fakat burada da zorunlu askerlik yerine öngörülecek hizmetin muhteviyatı ilk mesele olarak önümüzde duruyor. Ne kadar sürecek? Ne kadar ‘cezalandırıcı’ olacak? Nasıl işleyecek? Kamu hizmeti hakkını kullananlara dair toplumsal algı, bu sistemin iktisadi sonuçları ve ilkesel olarak kamu hizmetini de kabul etmeyen total retçilerin akıbeti ise tartışmayı hak eden diğer mevzular olacak. Temel bir insan hakkını samimiyetle tanımakla, bilumum mecburiyetler yüzünden ‘vaziyeti kurtaracak’ hamleler yapmak arasındaki fark da burada yatıyor. Vicdani retçileri uzun uzun dinlemek ve meramlarını anlamak bu yüzden de önemli.

2012’nin Eylül ayında, mahkeme Balyoz Planı Davası’na dair kararını açıkladı. Hükümeti devirme maksatlı askeri darbe planı yapmak suçundan, kimi üst rütbeli 325 sanığın ceza almasının ardından, ‘askeri vesayet’in kaynakları üzerine yeterince konuşulabildi mi? ‘Türkiye’de militarizmin sonu’ başlığını atabilenleri bir kenara koyalım. Bu kitap yayına hazırlandığında sürmekte olan ve TSK’nın yasadışı yapılanmalarının dahil edildiği Ergenekon Davası da, temyiz aşamasındaki Balyoz Planı Davası da başından itibaren Türkiye’de gerçek bir militarizm tartışması yürütmeye zemin oluşturmadı ne yazık ki. Öncelikle, her iki davanın da farklı süreçlerindeki bir dizi hukuksuzluk ve bu durumun sanıklarda yarattığı ‘mağduriyet’ hissi, aslında militarizmi (de) sorgulaması beklenen kesimlerin davayı başka türlü sahiplenmesine yol açtı. Haklı biçimde hukuksuzluklardan konuşurken içindeki militarizm uyananlar oldu. Bu topraklarda

hiçbir zaman olmadığı gibi, bu davalarda da darbelere, 'askeri vesayet'e militarizm çerçevesinden çok bakılmadı. TSK Disiplin Kanunu'nda yapılan değişikliklerden Orduvevleri, Askeri Gazinolar ve Sosyal Tesisler Yönetmeliği'nde yapılan yeniliklere, Jandarma Genel Komutanlığı'nın tamamen İçişleri Bakanlığı'na bağlanmasıyla 19 Mayıs törenlerindeki kimi rötuşlara, Türkiye daha 'sivil' olabilmek yolunda kimi adımlar da attı. Fakat aynı esnada bir başka karede, denetim mekanizması zaten zayıf olan askeri harcamalar rekor seviyeye ulaşıyor, tanktan insansız hava aracına, yerli üretim skalamıza yeni 'gururlar' ekleniyordu. Aynı esnada bir başka karede Türkiye tarihinde utançla anılacak bir hadise yaşanıyor, Türk Silahlı Kuvvetleri'ne ait uçaklar 28 Aralık 2011'de Şırnak, Uludere'ye bağlı Roboski köyünde sivilleri bombalayarak 34 insanı öldürüyordu. TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu bünyesinde kurulan Uludere Alt Komisyonu, 15 aylık çalışmanın ardından 'olayın kasten yapıldığına yönelik olarak herhangi bir delil elde edilemediği görüş ve kanaatine varılmıştır' sonucuna varacaktı. Rapor, muhalefet partilerinin ret oylarına ve düşülen şerhlere karşın AK Parti'nin oylarıyla aynen geçti. Roboski katliamında kardeşi Celal Encü'yü kaybeden İsa Encü de bir yıl sonra vicdani reddini açıkladı: "Siz bizi en son sivil katliamdan tanısanız da, devletin bize uyguladığı sadece en son zulümdü. Bu zulüm ve soykırım politikaları adına ilk yaşadığımız bir uygulama değildi. (...) Bu katliamcı devletin, ne asker olarak ne de korucu olarak, ister savaş zamanı, ister barış zamanı olsun silahını almayacağı buradan tüm kamuoyuna duyurarak, vicdani reddimi açıklıyorum."

Sorulması gereken daha çok soru var. 'Savaşmak' için, devamlılığında şüphe duyulmayacak bu insan kaynağı, zorunlu askerlik sistemi olmasaydı, Türkiye Kürtleriyle barışmaya yeltenmek için bu kadar geç kalır mıydı? Savaş 30 yıldan fazla sürebilir miydi, 40 bin can gider miydi? Acılı annelerin, babaların tabut başında, kendilerini inandırabilmek için daha da yüksek sesle haykırdıkları cümleler, o zaman içlerindeki gerçek sesi bastırmaya yeter miydi? Bütün o askerler yine de askere gider miydi?

Peki gözümüzün önünden bir perde kalkar, erkekleğin, şiddetin, milliyetçiliğin büyütüldüğü kışlalardan dışarı sızan militarizm de netleşir mi? Kadınların, bir savaştaymışçasına erkekleri tarafından günde üçer beşer öldürülüşlerinin, 'zorunlu erkekleğin', 'zorunlu askerlikle' hiç mi ilgisi yok? Evlerin küçük 'vatanlara', okulların küçük kışlalara döndürülüşlerinin, bir dizi kılıkla aramızda gezen çıplak şiddetin, çok başka nedenden görünen katmerli travmaların hiç mi ilgisi yok? Askerlik, sadece askerlikle ilgili bir mesele mi?

Sanki hep varmış gibi, sanki 'normali' buymuş gibi geliyor çoklarına. Zorunlu askerliği tartışılmaz, reddedenleri 'tehdit' kılan bu mekanizma, varlığını, tüm kudretini tesisine vakfettiği kanıksamaya, bu normalleşmeye borçlu. İnsanlık tarihinin çok eski bir evresinde değil, mesela 18. yüzyılda Montesquieu bu yeni hastalığın teşhisini yapıyor: "Yeni bir veba Avrupa'yı sardı. Hükümdarları pençesi altına aldı ve onları çok sayıda askeri silah altında tutmaya itiyor. Bu hastalık bulaşıcı ve yayılma özelliği göstermekte. Çünkü bir devlet ordusunu geliştirmeye kalkışınca arkasından diğerleri de aynı şeyi yapıyorlar. Bundan herkesin mahvından başka bir sonuç çıkmaz."

Montesquieu'dan bu alıntıyı yapan Tolstoy 150 yıl kadar sonra ‘Tanrı’nın Egemenliği İçimizdedir’ adlı kitabında ekliyor: “Ordular halkın ihtiyacından doğmadığı gibi ona doğrudan muhaliftir; yalnızca hükümetin ve yönetici sınıfların işine yarar. (...) Genelde hükümetlerin ordularını sadece kendi ülkelerini diğer ülkelere karşı korumak amacıyla güçlendirildiğine inanılır. Oysa ki ordular hükümetlere, her şeyden çok da baskı altında tutulan ve köle durumuna getirilmiş kendi yurttaşlarına karşı kullanmak üzere gereklidir.”

Toprak sahibi soylu bir ailenin oğlu olarak dünyaya gelen Lev Tolstoy, 24 yaşında katıldığı ordudan dört yıl sonra, savaşa ve şiddete dair derin bir muhasebeyle ayrılmıştı. Zorunlu askerlik hizmeti kurumunu, çürük bir evi desteklerle ayakta tutmaya benzetiyordu: “Duvarlar dökülüyor; kirişlerle tutturur. Tavan aşağıya bel vermiş; bir çatı daha inşa eder. Kirişlerin arasından kalaslar fırlıyor; yeni direklerle destekler. Sonunda ortaya çıkan, ayakta duran ama içinde yaşaması imkânsız bir evdir. (...) Zorunlu askerlik hizmeti, devletlere bütün sistemi ayakta tutmak için gereken şiddetin nihai sınırındır. Tebaası içinse itaatın nihai sınırındır. Duvarları ayakta tutan kemerin hayati tuğlasıdır. Söküldüğünde bütün bina çöker.”

Adını sayamayacağım kadar çok insanın bu kitapta emeği var; her birine yardımları, dostlukları ve bana öğrettikleri için çok teşekkür ederim. Son cümleler, görüşebildiğim ya da görüşemediğim, tanıdığım ya da tanıyamadığım tüm vicdani retçilere, cesaretleri karşısında duyduğum saygıyı ifade etmeye çalıştığım yer olsun. Tolstoy’un sözünü ettiği tuğlaya el attılar.

Vedat Zencir (solda üstte),
 Mehmet Tarhan (solda altta)
 Ferda Ülker (sağda en üstte)
 Merve Arkun (sağda en altta)

Tayfun Gönül

5 Aralık 2011 günü uzun bir masanın en köşesindeydi. Vicdani ret hakkı için cezalandırıcı ve ayrımcı olmayan, vicdanları zorlamayan bir yasal düzenleme talepli panelin konuşmacılarından.

Türkiye'nin ilk vicdani retçisi Tayfun Gönül, 1990'lı yıllarda askere gitmemekten, antimilitarizmden söz ettiklerinde nasıl Marslı muamelesi gördüklerini anlatıyordu o gün. "Hayatta normal olan yaşamakken, ölmek ve öldürmek meşru hale geldi" diyordu; "Gezegen yok olmak üzere, hâlâ ordusuz bir dünya düşünemiyoruz" diye yakınıyordu.

İki ay sonra ağır bir kalp krizi geçirdi; uzun süre hastanede kaldı. Yaz başı biraz toparlandıysa da, 30 Temmuz 2012'de ikinci bir krizle 54 yaşında hayatını kaybetti. Sevdiği şarkılarla, türkülerle Kilyos Mezarlığı'na gömüldü. Dostları bir de sigara yakıp koydular mezarına. Herkesin uzlaştığı bir şey varsa, o da hakikaten nevi şahsına münhasır bir insan olmasıydı galiba.

Gönül'le bu kitap için uzun sohbet edemedik ama iki kıymetli belgenin burada tekrar yer alması önemli. İlki 1989 yılında Sokak dergisi vasıtasıyla vicdani reddini duyurduğu manifesto... Bu metindeki incelikli tespitlerin, isabetli çıkacak öngörülerin, yalın ve net taleplerin, baştan ilham verici bir çerçeve çakabilmek açısından önemi büyük.

İkinci belge de, tam da bu 'Marslı' yayın çizgisi nedeniyle sorumluları yargılanıp bir süre sonra yayın hayatına son verilecek

olan Sokak dergisinin 7-13 Ocak 1990 tarihli sayısında çıkan söyleşi... Gönül, reddettiği üniformaları, hiyerarşi alerjisini, siyaseten bastığı çizgiyi ve kampanyanın istikbâlini anlatıyor. Bir ilkle anıldığı için isminden ötesi fazla bilinmeyen Tayfun Gönül'ü bir nebze tanıyabiliyoruz böylelikle...

'Ve bütün bu insanlar, bu toplumda yaşamaktadır. Yok sayılamazlar'

1990'ların dünyasında özgürlük arayışlarının giderek artacağına ipuçları var. Özgürlük ve tabular, birbirleriyle asla bağdaşamayacak iki kavram. Yıkılması gereken tabuların başında da ordu ve militarizm geliyor. Militarizm, bütün insan ilişkilerinde tahakkümü ve sistematik şiddeti meşru gören, olumlayan, toplumun bütün dokularına sinmiş bir hastalık. Bu yüzden insanlık özgürlük arayışında militarizmle hesaplaşmak zorunda.

Ordu, Türkiye'de bir tabu. Üstelik şimdiye kadar pek dokunulmaya cesaret edilemeyen bir tabu. Hepimiz askeri marşlarla, cafcıflı bayram kutlamalarıyla büyüdük. Kendi tarihimizi, fetihçi, asker bir millet olduğumuzu ve bunun erdemlerini vazedenden, resmi tarihin ağzından öğrendik. Ordu, bütün politik çekişmelerin ötesinde saygın bir konumdaydı. 12 Eylül'le birlikte ordunun bu konumu sarsıldı. Sivil politik güçler kendi açılarından militarizmi eleştirmeye başladılar. Kuşkusuz bu eleştiri ordunun darbe yapma geleneği ile sınırlıydı. Ancak, artık ortada çok daha önemli bir gerçek var. Militarist değerler, basında açıkça dile gelmese de, yer yer alay konusu olmaya başladı. Gençler artık geniş ölçüde askere gitmek istemiyor. Askere gitmeyen erkek sayılmadığı dönemler geride kalmak üzere. İnsanlar artık askerlikten kurtulmanın yolları üzerinde ciddi ciddi kafa yoruyorlar.

Dünyanın bütün orduları, kendi varlık nedenlerini yurt savunması kavramının arkasına gizlenerek meşrulaştırırlar. Herkes savunmadaysa kim saldıracaktır, o zaman? Gerçek ise ordunun sistematik şiddet ve yok etmeye yönelik bir örgütlenme olduğudur. Her ne kadar güç dengeleri ve hükümet politikaları zaman zaman frenleyici olsa da her profesyonel askerin kafasında bir fatih olmak yatar. Bu yüzden kalıcı bir dünya barışı, orduların olduğu koşullarda mümkün değildir.

Savaş gerekçesiyle varlığını meşrulaştıran ordunun asıl işlevi ise 'barış' dönemine ilişkindir. Ordu, bir ülkedeki statükoyu korumakla yükümlüdür her şeyden önce. Statüko ise o toplumdaki tahakküm ilişkilerinin bütünüdür. Yönetenlerin yönetilenler, mülk sahiplerinin mülksüzler, erkeklerin kadınlar, egemen ulusun diğer uluslar üzerindeki tahakkümüdür statüko.

Ve en sonu ordu bir eğitim kurumudur. Herkese üniforma giydirir, kişiliksizleştirir. Emirlere mutlak itaati öğretir. Kendi aslarına emretme